

rini ölüm tarihi olan 1663 yılına kadar getirmiş, kalan kısmını ise oğlu Enüş Bahadır tamamlamıştır. Ebûlgazi, *Şecere-i Türk*'ün baş kısımları için Reşîdüddin'in *Câmi'u't-tevârih*'inden, diğer kısımlar içinse Timurîlular döneminde yazılmış müellifi bilinmeyen *Mu'izzü'l-ensâb* adlı bir kitaptan faydalanmıştır. *Şecere-i Türk* Batı dünyasında erken tanınan ve itibar edilen bir kitap olmuştur. Eser 1717'de, Sibirya'da esaret hayatı yaşamakta olan İsveçli Strahlenberg tarafından bulunmuş, yine bir İsveçli olan Schenström tarafından Rusça bilen bir imama tercüme ettirilmiş ve buna dayanarak 1721'de Almanca'ya çevrilmiştir. Daha sonra eserin aslını ve bu tercümesini Alman bilgini Messerschmid Göttingen şehrine getirmiştir. Burada Barren tarafından Fransızca'ya çevrilmiş ve Dr. Bentinck tarafından açıklamalarla birlikte iki cilt halinde yayımlanmıştır (*Histoire généalogique des Tartares traduit du manuscrit Tartare l'Abulgazi Bagadur Chan*, La Haye 1726). Ardından Rusça ve İngilizce tercümeleri yapılan fakat pek itibar görmeyen eser 1780'de Göttingen'de Almanca olarak neşredilmiştir (*Ebulgazi Bagadur Chans Geschichtsbuch der Mugalisch-Mongolischen oder Mongolischen Chane*). Bu arada Ruslar eserin başka nüshalarını da bulmuşlardır. Tarihçi Ch. Frähn ile Kazanlı âlim İbrahim Halfin 1825 yılında eserin aslını Latince bir önsözle Kazan'da yayımlamışlardır (*Abulgasi Bagadur Chani Historia Mongolorum et Tartarorum*). Bu neşre dayanarak G. Sablukov tarafından yapılan Rusça tercüme 1905'te gerçekleştirilmiştir. Kazan baskısını esas alan Ahmed Vefik Paşa eseri Osmanlı Türkçesi'ne çevirmiştir. 28 Eylül 1863 - 23 Şubat 1864 tarihleri arasında *Tasvîr-i Ef-kâr* gazetesinde kısmen tefrika edilmiş olan bu tercüme 1864 yılında kitap haline getirilmiştir (*DîA*, II, 151). Baron Desmaisons ise o güne kadar bulunan bütün nüshaları karşılaştırarak bir cildi Türkçe metin, diğer cildi Fransızca tercüme ve hâşiyeler olmak üzere eseri iki cilt halinde yayımlamıştır (*Histoire des Mogols et des Tatars*, St. Petersburg 1871, 1874). Eserin bu neşre dayanarak Abdülallâm Feyzhanoglu tarafından Kazan Türkçesi'yle, Rıza Nur tarafından Türkiye Türkçesi'yle yapılmış başka basımları da vardır. Ebûlgazi Bahadır Han eserinde her ne kadar kendisinin ilk tarihçi hükümdar olduğunu söylemekteyse de 1550-

de Hârizm'de kendi atası olup bir tarih yazan, fakat eseri günümüze ulaşmayan Dost Sultan'ı unutmuş görünmektedir. Ayrıca Yâdigâr Han'dan başlayarak devrin Hârizm Özbek hanlarının yanında vezirlik yapmış ve eserini 1551 yılında tamamlamış olan Ötemiş Hacı'nın tarihini de görmediği anlaşılmaktadır. Ebûlgazi Bahadır Han'ın eserleri destanî mahiyette olmakla birlikte Orta Asya Türk tarihi ve Türkler'in soyuyla ilgili çok değerli birer kaynak durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*, İstanbul 1937; a.e. (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul, ts.; I. Ivanov, *Ródolslovnœ drevo tyurok Abu-l-Gazi-Chana: Grammaticheôkî ocherk*, Tashkent 1969; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara 1975, tür.yer.; Banarlı, *RTET*, II, 645-647; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular*, Ankara 1975, s. XIX, 28, 30; C. de Vaux, *Les Penseurs de l'Islam*, Paris 1984, I, 223-227; İbrahim Olgun, "Ebû'l-Gazi Bahadır Han", *TA*, XIV, 291-292; A. Zeki Velidi Togan, "Ebûlgâzî Bahadır Han", *İA*, IV, 79-83; B. Spuler, "Abu'l-Ghâzî Bahâdur Khân", *El²* (İng.), I, 120-121; a.mlf., "Abu'l-Çâzî", *Elr*, I, 292-293; Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", *DîA*, II, 151.

MUSTAFA KAFALI

EBÜLHAYR AHMED EFENDİ

(bk. DAMADZÂDE AHMED EFENDİ).

EBÜLHAYR RÜMÎ

(أبو الخير رومي)

XV. yüzyılda yaşayan
ve *Saltuknâme* adlı
eseriyle tanınan müellif.

Bilinen tek eseri olan, Sarı Saltuk'un menkıbelerinin toplandığı *Saltuknâme*'den hayatına dair sınırlı bazı bilgiler elde edilmektedir. *Saltuknâme*'nin III. cildinin sonunda (TSMK, Hazine Kitaplığı, nr. 1612, vr. 615^a) müellif eserin yazılış sebebini açıklarken kısaca kendisinden ve yaşadığı dönemden de bahsetmiştir. Buna göre Fâtih Sultan Mehmed 1473'te Uzun Hasan üzerine sefere çıkarken eski bir geleneğe uyarak Şehzade Cem'i Edirne'ye gönderir. Edirne'den Babadağı'na geçen şehzade Sarı Saltuk'un türbesini ziyaret eder ve buradaki dervişlerden Sarı Saltuk'un menkıbelerini dinler. Menkıbeleri çok beğenen Cem, bunların derlenerek bir kitap haline getirilmesi için Ebülhayr Rûmî'yi görevlendirir. Ebülhayr Rûmî de yedi yıl boyunca Anadolu ve Rumeli'yi dolaşarak Sarı Sal-

tuk'un menkıbelerini derleyip *Saltuknâme*'yi meydana getirir. Buna göre Ebülhayr eserini 1480 yılında tamamlamış olmalıdır. Bu bilgilerden, onun XV. yüzyılda yaşadığı ve Cem Sultan'ın maiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Mensur Türk destanlarından biri olan *Saltuknâme*, XIII. yüzyıl alp erenlerinden Sarı Saltuk'un menkıbevi hayatını, savaşlarını ve çeşitli kerametlerini konu almaktadır. Sarı Saltuk, Anadolu ve Rumeli'nin fethi sırasında gazâlara katılan, kerametleriyle henüz hayatta iken efsanevi bir şahsiyet haline gelen bir Türk kahramanıdır. Hayatı etrafında teşekkül eden menkıbelere diğer gazi ve velîlerin menkıbeleri de karışmış, bu sebeple Sarı Saltuk'un gerçek hayatıyla ilgili bilgi elde etmek son derece güçleşmiştir. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgiler ise Sarı Saltuk'un gerçek hayatını ortaya koyacak mahiyette değildir.

Saltuknâme'ye göre Sarı Saltuk'un asıl adı Şerif Hızır'dır, şeceresi Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye kadar çıkmaktadır. Ancak Sarı Saltuk'un bir Türk kahramanı olarak tanıtılması ve eserde zaman zaman Saltuk-ı Türk adıyla anılması, her vesileyle Türklüğün yüceltilmesi de dikkat çekmektedir. Sarı Saltuk'un Türk milleti üzerindeki tesiri uzun süre devam etmiş, menkıbeleri halk ve özellikle gaziler arasında ağızdan ağıza dolaşmış, fetihler sırasında ordunun mânevî gücünü arttıran unsurlardan biri haline gelmiştir.

Saltuknâme'nin konusu esas olarak Sarı Saltuk'un hayatıdır. Çocukluğu, yetiştirilmesi, kahramanlıkları ve kerametleri eserde destanî bir üslûpla anlatılmaktadır. Eserdeki olaylar genellikle Sarı Saltuk'un çevresinde gelişmekle birlikte bazı menkıbelerde Sarı Saltuk'un zaman zaman ikinci planda kaldığı veya hiç yer almadığı da görülmektedir. Bu menkıbeler İslâm tarihini, Arap, Hint, Habeş ve İran tarihini veya efsanevi varlıkları konu alan menkıbelerdir. Eserin ilk cildindeki "Hikâyet-i Mısır", "Hilâfet-i Benî Ümeyye", "Hilâfet-i Benî Hazret-i Abbâs", "Hikâyet-i Selâtin-i Diyâr-ı Arab" başlıklı menkıbeler, Sarı Saltuk'un Mısır'a ve Arabistan'a yaptığı seferlerde buralardaki tarihçi ve âlimlerden dinlediği hikâyelerdir. III. ciltteki "Frenk Kâfirleri Hazret-i Resûlün Türbe-i Şerifine Kastettikleri", "Kıssa-i Tatar Han", "Kıssa-i Umur Bey ve Osman Gazi" başlıklı

menkıbeler ise Sarı Saltuk'un şehadetinden sonraki dönemlerde geçen olayları konu edinmektedir. Bu menkıbelerin asıl kahramanları başka kişiler olduğu halde Sarı Saltuk bir velî olarak kerametleriyle bunların bazılarında yer almakta, menkıbelerdeki kişilerin rüyalarına girerek onlara yol göstermektedir.

Eserin I. cildinin ilk iki menkıbesinde Sarı Saltuk'un çocukluğu ve yetişmesi anlatılmaktadır. Bu cildin elde bulunan nüshalarının ilk yaprakları kopuk olduğu için Sarı Saltuk'un doğumundaki destanî unsurlar tesbit edilememektedir. Eserin başında Sarı Saltuk'un dedesi Seyyid Hüseyin ve babası Seyyid Hasan'ın gazâlarından söz edilmektedir. Seyyid Hüseyin'in vefatından sonra yerine Seyyid Hasan'ın geçtiği ve pek çok yer fetrettiği anlatılır. Düşmanları sonunda Seyyid Hasan'ı zehirlerler. Bu sırada Seyyid Hasan'ın oğlu Şerif Hızır üç yaşındadır. Serâvil adındaki lalası Şerif Hızır'ı Emîr Ali'nin huzuruna çıkarır, Emîr Ali de Şerif'i o sıralarda Azerbaycan'da bulunan Sultan Süleyman Sebük Tegin'e gönderir. Bu bölümlerde Şerif Hızır'ın efsanevî silâhları ele geçirerek gazâyâ çıkması, Harcenevan tekfurı Tırbanos'u öldürmesi ve Alyon ile yaptığı dövüşü kazanarak Saltuk adını alması anlatılmaktadır. I. ciltte Sarı Saltuk'un Kâbe'ye, Kafdağı'na, Kefe ve Kırım diyarına, Mısır'a, Habeşistan'a, Hindistan'a yaptığı seferler ve buralarda kâfirlerle giriştiği mücadeleler yer almaktadır. II. ciltte Sarı Saltuk'un Türkistan vilâyetlerine gidişi, Frenk diyarını fethi, Bâbil Kuyusu'na inşi, cadılarla savaşı, Cezayir ve Kûhistan diyarına seferi konu edilmektedir. Ayrıca bu ciltte yer alan "Kıssa-i İbtidâ-i Evliyâ-i Rûm Beyanı" başlıklı menkıbede, Türkistan'dan Anadolu'ya gelen ve buraya yerleşerek Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesinde önemli rol oynayan gazî-dervişlerin ve velîlerin faaliyetleri ve Horasan erenleriyle münasebetleri anlatılmaktadır. Bu ciltteki diğer menkıbelerde İstanbul tekfurluğunun tarihi, Sarı Saltuk'un bakır gemiyi bulması ve mahiyetini öğrenmesi, Şahmaran ülkesine gidişi hikâyeye edilmektedir. III. ciltteki menkıbeler ise Sarı Saltuk'un Meşrik ve Mağrib diyarlarına, Arabistan'a, Nirkap dağına seferlerini, Rağduş adlı cadıyı öldürmesini, Asfaryan cengini, Edirne'nin fethini konu almaktadır. Eserin son bölümünde Sarı Saltuk'un şehid olması anlatılmaktadır.

Konularına göre incelendiğinde menkıbelerin üç grupta toplandığı görülür.

Birinci gruptaki menkıbeler tarihî olayları konu almaktadır. Türkler'in Rume'li'ye geçişi, Anadolu ve Rumeli'nin fethi, tekfurlarla yapılan savaşlar, Beylikler devri olayları, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu gibi hadiseler tarihî gerçeklere az çok uygun biçimde yer almaktadır. Bu menkıbelerdeki kişiler ise başta Sarı Saltuk olmak üzere Osman Gazi, Umur Bey, Sultan Alâeddin, Gıyâseddin Keyhusrev, Cengiz Han, Nasreddin Hoca, Ahmed Fakih, Karaca Ahmed ve Mevlânâ gibi şahsiyetlerdir. Ancak bu gruptaki menkıbelerde yer yer tarihle efsanenin birbirine karıştığı, zaman zaman da tarihî gerçeklere aykırı bilgiler verildiği görülmektedir. İkinci gruptaki menkıbeler, efsanevî diyarlarda geçen ve Sarı Saltuk'un cinlerle, cadılarla, devlerle ve çeşitli olağan üstü yaratıklarla yaptığı savaşları konu alan menkıbelerdir. Bu gruptaki menkıbelerde Sarı Saltuk âdeta bir masal kahramanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yedi başlı ejderhalar, havada uçan cadılar, kanatlı atlar, konuşan ağaçlar, hayvanlar vb. mitolojik unsurlar ve çeşitli masal motifleri bu menkıbelerde yer almaktadır. Olaylar Kafdağı, Cinnistan, Kûhistan, Câbelkâ - Câbelsâ ve Şahmaran ülkesi gibi hayalî ülkelerde cereyan etmektedir. Üçüncü gruptaki menkıbeler ise Hindistan, Habeşistan, Arabistan gibi diyarlarda geçen ve Sarı Saltuk'un bu diyarlardaki savaşlarıyla kerametlerini konu edinen menkıbelerdir. Gerçek mekânlardaki olayları konu almasına rağmen bu menkıbelere de masal üslûbu hâkimdir. Mitolojik unsurlar ve masal motifleri bunlarda da yer almaktadır.

Eserde anlatılan hadiseler genel olarak XIII. yüzyılda geçmektedir. *Saltuknâme*'de belirtildiğine göre Sarı Saltuk üç yaşında iken babası Seyyid Hasan Kastamonu'nun fethi sırasında şehid edilmiştir. Kastamonu'nun Türkler tarafından son defa fethi 1213 olduğuna göre Sarı Saltuk'un 1210 yılında doğduğu bir ihtimal olarak ileri sürülebilir. Sarı Saltuk'un ölümü ise aynı yüzyılın sonlarına doğru olmalıdır.

Saltuknâme'de yer alan menkıbelerin iki ayrı grupta toplanabilecek mekânlarda geçtiği görülür. Birinci gruptaki mekânlar Anadolu, Rumeli ve Balkanlar, Kırım, Kefe, Dest-i Kıpçak, Azerbaycan, Semerkant, Tataristan, Uygur diyarı, Nogay ili, Kâşgar, Arabistan, Mısır, Cezayir, Hindistan, Habeşistan gibi gerçek mekânlardır. Bu bölgeler göz

önüne alındığında eserin sadece Anadolu Türk destanı olmadığı, mekân olarak o dönemin Türk ve İslâm dünyasını kapsadığı dikkati çeker. Eserde şehir adları pek sık geçmemekte, daha çok bölge adları kullanılmaktadır. Ancak Anadolu ve Rumeli'deki şehirlerden Amasiye (Amasya), Sinab (Sinop), Kostantiniyye (İstanbul), Endriyye-Edrine (Edirne), Kastamoniyeye (Kastamonu), Kavaniye (Konya), Kayseriye (Kayseri), Baba (Romanya'da Babadağı çevresinde), Eski Baba (Babaeski) gibi bazılarının çok sık geçtiği görülür. Anadolu ve Rumeli dışında kalan bölgelerdeki şehirlerden ise en sık Horasan, Kâşgar, Kefe, Şam, Halep, Bağdat, Basra ve Mekke'nin adı geçmektedir. İkinci gruptaki mekânlar ise Kafdağı, Cinnistan, Kûhistan, Câbelsâ, Şahmaran ülkesi, Kûh-i Şua, Birülcin, Cebelülkamer gibi masal ülkeleridir.

Saltuknâme'de, başta eserin kahramanı Sarı Saltuk olmak üzere pek çok kişi yer almaktadır. Bunların arasında tarihî şahsiyetlerin yanında efsanevî şahıslar ve olağan üstü varlıklar da bulunmaktadır. Menkıbelerde Sarı Saltuk'tan başka ön planda görünen şahıslar Köle Yûsuf, Kemal Ata, Şehid Baba, İlyas ve Hüsrev adlı gazilerdir. Bunların bir kısmı önceleri müslüman değilken Saltuk ile yaptıkları mücadeleyi kaybetmeleri sebebiyle veya Saltuk'un gösterdiği kerametler sonucunda İslâm dininin gerçek din olduğuna inanarak müslüman olmuştur. Eserde adı geçen önemli şahsiyetlerinden biri de Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'dir. Sarı Saltuk ile Osman Gazi'nin karşılaşması, Saltuk'un Osman Gazi'ye yakınlık göstermesi ve verdiği öğütler ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. XIII. yüzyılın önde gelen devlet adamlarından Gıyâseddin Keyhusrev, oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad, Karamanoğlu Ali Bey, Candaroğlu Ali Bey, Aydınoğlu Umur Bey de menkıbelerde adları sık sık geçen tarihî şahsiyetlerdendir. Yine bu yüzyılın tanınmış simalarından Hacı Bektâş-ı Velî, Ahmed Fakih, Karaca Ahmed, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nasreddin Hoca, Taptuk Emre ve Mahmûd-ı Hayrânî'nin adlarına da oldukça sık rastlanmaktadır. Eserde yabancı devlet adamlarının, tekfurların, ayrıca peygamberlerin, dört halifenin, bazı din büyüklerinin adları da geçmektedir. Özellikle Hz. Muhammed menkıbelerde adına en sık rastlanan peygamberdir. Aynı dönemde yaşamamasına rağmen Battal Gazi de men-

kıbelerde sıkça anılmakta ve Sarı Saltuk'un rüyasına girerek ona yardımcı olmaktadır.

Saltuknâme halkın konuştuğu dili esas alan sade bir nesirle yazılmıştır. Bunun yanında eseri dil ve üslup bakımından daha da önemli kılan husus halk ağzından derlenerek yazıya geçirilmiş olmasıdır. XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi söz varlığı, anlatım gücü, cümle yapısı, deyimlerle ve yer yer atasözleriyle süslenmiş bir üslupla eserde kendisini ortaya koymaktadır. Halk tabirleri ve benzetmeler anlatımı daha da zenginleştirmiştir. *Saltuknâme*, içinde fazla arkaik kelime bulunmamakla beraber zengin bir söz varlığına sahiptir. Menkıbelerin bazılarında anlatıcının ara sözlerinin de yer alması, müellifin bazı menkıbeleri dinlerken yazıya geçirdiğini göstermektedir.

Kütüphanelerde *Saltuknâme*'nin çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Baştan bir iki yaprak eksik olmasına rağmen üç cildi de ihtiva eden tek nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Hazine Kitaplığı, nr. 1612). 1000 (1591) yılında istinsah edilen bu nüsha 618 varaktır. Bor'daki Halil Nuri Yurdakul Kütüphanesi'nde (nr. 17.292) eserin II ve III. ciltlerini ihtiva eden 985 (1577) yılında Edirne'de istinsah edilmiş 449 varaklık bir nüsha daha bulunmaktadır. Ankara'da Millî Kütüphane'de biri I. cilde (nr. B-64, 283 varak), diğeri III. cilde (nr. A. 2897, 170 varak) ait olmak üzere yazı karakterleri birbirinden farklı, istinsah tarihleri belli olmayan iki ayrı nüsha mevcuttur. Sivas'ta öğretmen Necati Demir'in şahsî kütüphanesinde ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (İbnülemin, nr. 3056) eserin muahhar birer nüshası daha vardır. Ayrıca Konya'daki Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 14.305) kitabın eski bir nüshasından koparılmış sekiz varaklık bir parça bulunmaktadır. Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde G. M. Smith'in gördüğünü belirttiği yetmiş iki varaklık nüsha ise sonradan kaybolmuştur.

Saltuknâme'nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshasının tıpkıbasımı Fahir İz, Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin tarafından Amerika'da yayımlanmıştır (bk. bibl.). Tıpkıbasımın ekinde Millî Kütüphane'deki nüsha ile (nr. B-64) Bor nüshasının mikrofişleri de verilmiştir. Şükrü Halûk Akalın'ın *Saltuknâme*'nin mevcut bütün nüshalarını karşılaştırarak hazırladığı tenkitli metinle (I-III, Ankara 1987-1990), Kemal Yüce'nin *Sal-*

tuknâme'yi tarihî, dinî ve efsanevî unsurlar yönünden inceleyen çalışması da (Ankara 1987) nesredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin Sözlü Rivayetlerden Topladığı Sarı Saltuk Menâkıbı (Topkapı nüshasının tıpkı basımı, nşr. Fahir İz — Şinasi Tekin — Gönül A. Tekin), Harvard 1974-84; Ebü'l-Hayr Rûmî, *Saltuknâme* (haz. Şükrü Halûk Akalın), I-III, Ankara 1987-90; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre: Hayatı*, İstanbul 1936, s. 253-270; C. Brockelmann, "Das altosmanische volksbuch Menaqıbı Gazavâtı Sultan Sarı Saltık", *Miscellaneous Academica*, II/2 (1950), s. 168-193; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1976), s. 54-56; a.mlf., "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-458; Orhan Köprülü, *Tarihî Kaynak Olarak 14. ve 15. Asırlardaki Bazı Türk Menkıbeleri* (doktora tezi, 1951), İÜ Ed.Fak., Tarih Bölümü; A. Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, Ankara 1984, s. 11-19; a.mlf., *İslâm Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985, s. 40; a.mlf., "Sarı Saltık ve Saltıkname", *TK*, sy. 197 (1979), s. 266-275; Şükrü Halûk Akalın, *Saltuk-nâme I (İnceleme-Metin)* (doktora tezi, 1987), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, nr. 1695; a.mlf., "Saltuk-nâme'nin Yeni Bulunan Nüshaları ve Bazı Düşünceler", *TKA*, XXVI/2 (1989), s. 229-234; Kemal Yüce, *Saltuknâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Ankara 1987; Adnan Sadık Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar", *TTK Belleten*, XIV/56 (1950), s. 595-647; Müjgân Cuncur, "Saltuknâme'nin Tıpkıbasımı ve İkinci Yazma Nüshası Üzerine", *TFAY Belleten* (1974), s. 55-63; a.mlf., "Saltuknâme'nin Türk Milliyetçiliğindeki Yeri ve Üçüncü Nüshasına Dair", *MK*, I/1 (1977), s. 52-55; a.mlf., "Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız", *Erdem*, III/9, Ankara 1987, s. 786-787; Machiel Kiel, "The Türbe of Sarı Saltık at Babadag-Dobruđa", *GDAAD*, sy. 6-7 (1978), s. 205-225; G. M. Smith, "Sarı Saltık Gazi-Saint", *MES* (1980); a.mlf., "Some Turbes/Maqams of Sarı Saltık An Early Anatolian Turkish Gazi-Saint", *Turcica*, XIV, Paris 1982, s. 216-225; Fahir İz, "Saltuk-nâme", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), s. 971-977; Necati Demir, "Saltuknâme'nin Giriş Kısımına Göre Sarı Saltuk'un Şeceresi ve Anadolu'daki Bazı Şehirlerin Müslüman Türkler Tarafından Fethi", *Revak* (nşr. Sivas Vakıflar Bölge Müdür-lüğü), Sivas 1992, s. 83-91; Franz Babinger, "Sarı Saltık Dede", *JA*, X, 220-221.

ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN

EBÜLMİYÂMIN MUSTAFA EFENDİ

(ö. 1015/1606)

Osmanlı şeyhülislâmı.

953'te (1546) doğdu. İlk tahsilinden sonra Bursa'da Kaplıca Medresesi müderrisi Sarıgörezzâde'den, Zekerîyyâ Efendi'den ve Abdülganî Efendi'den öğ-

renim gördü. Daha sonra Ebüssuûd Efendi'ye intisap ederek 977'de (1570) mü-lâzemet aldı.

Öğretim hayatına Eski Nişancı Medresesi'nde 20 akçe ile başladı; daha sonra 25 akçe ile Kestel, 30 akçe ile Pervîz Efendi, 40 akçe ile Kürkçübaşı medreselerinde görev yaptı. 1586'da Sinan Paşa, 1590'da Zâl Paşa Sultanı, 1591'de Sahn-ı Semân, 1593'te Şehzade, 1594'te Süleymaniye medreselerine, 1596'da Süleymaniye Dârülhadisî'ne, 1597'de Vefa Hâkâniye Medresesi'ne müderris oldu. 1598'de kurulan Safiye Vâlide Sultan Medresesi'nin 100 akçe yevmiye ile ilk müderrisliğine getirildi. Bu münasebetle En'âm sûresinin başından bir takrir yapması istenmiş, bunun için Süleymaniye Camii'nde toplanan ulemâya *der-siâm**da bulunmuşur (Kâtib Çelebi, I, 285-286).

Medreselerdeki öğretim faaliyetinden sonra 1600'de Edirne kadılığına tayin edildi ve kendisine Dimetoka kazası arpalık olarak verildi. Görevi Ağustos 1601'de İstanbul kadılığına nakledildi. Bu sırada muâmelâtın süratle yürümesi, narh meselelerinin düzene konulması ve bilhassa zahire yokluğunda sıkı kontrolle İstanbul halkına sıkıntı çekirtmemesi sebebiyle kendisine "Ebülmeyâmin" (uğur sahibi, bereketli kimse) lakabı verildi. Ocak 1603'te Anadolu kazaskerliğine terfi etti. Yemişçi Hasan Paşa meselesinden dolayı azledilen Sun'ullah Efendi'nin yerine 25 Şaban 1011'de (7 Şubat 1603) şeyhülislâm oldu. Aynı yıl Balkanlar'da Kalkandelen ve civarında açığa olan 60.000 akçelik zeâmet kendisine arpalık olarak verildi. Şeyhülislâmlığı sırasında I. Ahmed'in imamı Mustafa Sâfî Efendi ile arasının açılması ve sadâret kaymakamı Kasım Paşa ile birlik olması sebebiyle şeyhülislâmlıktan 600 akçe tekaüt ile 10 Muharrem 1013'te (8 Haziran 1604) ayrıldı. 22 Rebülevvel 1015 (28 Temmuz 1606) tarihinde ikinci defa şeyhülislâm olduysa da dört ay sonra 23 Kasım 1606'da vefat etti ve Fâtih Camii avlusuna bitişik olan evinin önüne defnedildi. Kulunç hastalığından ve tütün alışkanlığından öldüğü, bu sebeple ölümüne, "Yaprak içmekle helâk oldu ol müftî-i zamân" mısraının tarih düşürüldüğü kaynaklarda zikredilmektedir (a.g.e., I, 285). Hamzavî büyüklerinden İdris-i Muhtefî'nin (ö. 1024/1615) müridi olan Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'nin bazı âyetlerle ilgili birkaç küçük risâlesi olduğu (Süleymaniye Ktp., Kasi-